

Aneta Kargol-Wasiluk, Marian Zalesko¹

2. WŁASNOŚĆ – WOLNOŚĆ – ODPOWIEDZIALNOŚĆ – SPRAWIEDLIWOŚĆ W MYŚLI FRIEDRICH AUGUSTA VON HAYEKA²

PROPERTY – FREEDOM – RESPONSIBILITY – FAIRNESS IN FRIEDRICH
AUGUST VON HAYEK'S THOUGHT

Abstract

The author of the paper discusses the relationships among: property, freedom, responsibility, and fairness in Friedrich von Hayek's thought and attempts to use these concepts for an analysis of the contemporary economy. According to von Hayek, these notions should constitute a basis of every economic system. The author of the study hopes to popularise the work of the outstanding figure of the Austrian School of Economics, F. von Hayek.

Key words: property, freedom, responsibility, fairness, Friedrich Hayek

1. Wstęp

Własność – wolność – odpowiedzialność – sprawiedliwość stanowią cztery istotne wartości dla funkcjonowania współczesnego państwa i społeczeństwa. Mają one znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy. O zależnościach między tymi kategoriami bardzo wyraziście wypowiada się wybitny austriacki ekonomista i laureat Nagrody Nobla z 1974 roku – Friedrich August von Hayek. Uważa, że istotnymi cnotami, oddziałującymi na instytucję własności, są: wolność, odpowiedzialność oraz sprawiedliwość. Wolność pojmuje jako szacunek dla jednostki i jej upodobań. Odpowiedzialność z kolei wiąże z ponoszeniem konse-

¹ Dr Aneta Kargol-Wasiluk, dr Marian Zalesko – Uniwersytet w Białymstoku.

² W opracowaniu wykorzystano fragmenty publikacji: A. Kargol-Wasiluk, M. Zalesko, *The Problem of Property In the Austrian School of Economics*, „Studia Historiae Oeconomicae”, 2010/2011, Vol. 28/29, s. 17-32 oraz A. Kargol-Wasiluk, *Koncepcja sprawiedliwości według Freidricha von Hayeka i Johna Rawlsa*, „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach” 2012, s. 137-146.

kwencji za dokonywane czyny. Sprawiedliwość natomiast traktuje jako katalog zasad postępowania człowieka, zgodnych z normami moralnymi i etycznymi. W jego mniemaniu istnieją również sprzężenia zwrotne – własność, zwłaszcza prywatna, jest fundamentem zarówno wolności, odpowiedzialności, jak i sprawiedliwości.

Celem artykułu jest przedstawienie relacji własność – wolność – odpowiedzialność – sprawiedliwość w ujęciu Friedricha Augusta von Hayeka oraz próba odniesienia więzi między wymienionymi pojęciami do realiów funkcjonowania gospodarki.

2. Definiowanie i wzajemne relacje między kategoriami własności, wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości

W powszechnie dostępnych opracowaniach encyklopedycznych³ z łatwością można odnaleźć definicje własności, wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości oraz na ich podstawie przedstawić relacje między nimi. Własność definiowana jest jako podstawowe prawo do rozporządzania rzeczą z wyłączeniem innych osób. Oznaką korzystania z dóbr materialnych są uprawnienia do posiadania, używania, pobierania z nich dochodów (np. czynszu) oraz faktycznego dysponowania nimi (np. przetwarzanie czy nawet niszczenie).

Stosunkowo wyraźnie z własnością koresponduje wolność, która w prostym ujęciu oznacza sytuację braku zewnętrznego przymusu w różnych dziedzinach życia. W myśli liberalnej te dziedziny to m.in. religia, ekonomia, polityka, obyczajowość. Niewątpliwie w II połowie XX wieku i na początku XXI wieku „teoria wolności poczyniła znaczne postępy”⁴. Należy jednak pamiętać, że: „Wolność nie jest nam dana raz na zawsze. Trzeba ciągle jej pilnować, przypominać, jaki jest jej sens i jakie daje korzyści. (...) Wolność jest nierozzerwalnie związana z odpowiedzialnością. Jaki sens miałyby, gdybyśmy ją wykorzystywali tylko i wyłącznie we własnym interesie? (...) A co z wolnością rządzących? Czy mają pra-

³ Encyklopedia PWN [strona internetowa], encyklopedia.pwn.pl [dostęp: 15.05.2013].

⁴ J. H. de Soto, *Sprawiedliwość a efektywność*, Wydawnictwo Fijor Publishing, Warszawa 2010, s. 355.

wo być wolnymi od myślenia o przyszłości? Czy mogą skupiać się tylko na tym, by przetrwać następne wybory?”⁵. Warto w tym miejscu zastanowić się nad kategorią odpowiedzialności, którą należy rozumieć jako właściwość postępowania człowieka i wiązać ją z gotowością do ponoszenia konsekwencji za własne czyny.

Kolejna kategoria – sprawiedliwość – może być swoistym wyznacznikiem korzystania zarówno z własności, jak i wolności oraz ponoszenia odpowiedzialności za istniejący w poszczególnych społecznościach potencjał zachowań ludzkich. Sprawiedliwość jest kardynalną cnotą porządkującą wybór człowieka w kwestii budowy, właściwego, z punktu widzenia egzystencji ludzi, ładu społecznego.

Własność – wolność – odpowiedzialność – sprawiedliwość to pojęcia, którymi w swoich opracowaniach posługuje się Friedrich August von Hayek. Jak według tego znakomitego ekonomisty wyglądają relacje między czterema wymienionymi kategoriami?

3. Friedricha Augusta von Hayeka rozważania o zależnościach między kategoriami własność – wolność – odpowiedzialność – sprawiedliwość

Studia historii myśli ekonomicznej dowodzą, że Friedrich August von Hayek to jeden z bardziej znanych i cenionych ekonomistów na świecie. Bez wątplenia jest najbardziej znaczącym współczesnym ekonomistą austriackim⁶. Jego spuścizna ekonomiczna jest bardzo bogata i złożona. Wiele uwagi w swoich rozważaniach ten znamienity naukowiec poświęca problematyce własności, wolności, odpowiedzialności oraz sprawiedliwości.

Hayeka należy uznać za wielkiego ambasadora własności prywatnej. O tej instytucji Noblista wyraża się w następujący sposób: „Nasze pokolenie zapomniało, że system prywatnej własności jest najwyższą gwarancją wolności nie tylko dla posiadaczy własności, lecz w prawie równym

⁵ S. Gutkowski, *Po co nam wolność?* „Gazeta Wyborcza” 8-9.06.2013, s. 27.

⁶ Zob. m.in.: *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, S. Kresge, L. Wenar (ed.), Liberty Fund, Indianapolis 2008; J. Godłów-Legiędź, *Doktryna społeczno-ekonomiczna Friedricha von Hayeka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.

stopniu dla tych, którzy jej nie posiadają. Tylko dzięki temu, że kontrola środków produkcji jest podzielona między wielu niezależnie działających ludzi i nikt nie ma nad nimi pełnej władzy, my jako jednostki możemy decydować o sobie. Gdyby wszystkie środki produkcji złożono w jednych rękach, to bez względu na to, kto sprawowałby taką kontrolę, czy byłoby to nominalne «społeczeństwo» jako całość, czy też dyktator, miałby on nad nami pełną władzę⁷.

W jego przekonaniu uznanie prywatnej (osobistej) własności jest podstawowym warunkiem zapobiegania przymusowi. Nieczęsto zdarza się konstruować plan działania przy braku pewności, czy przedmiot, którego plan dotyczy, jest w naszej wyłącznej dyspozycji. W sytuacji przeciwnej należy zorientować się, kto nim dysponuje i w jakim zakresie jest skłonny do współpracy w celu realizacji wspólnego przedsięwzięcia. Hayek sugeruje, że uznanie własności jest niewątpliwie bardzo istotnym krokiem w wytyczaniu granic sfery prywatnej, która będzie nas chronić przed przymusem. Odnosząc się do historii, podkreśla, że naród przeciwny instytucji własności prywatnej jest pozbawiony wolności, a podmioty ograniczające własność osobistą są hamulcem rozwoju cywilizacyjnego. Zaznacza też, że podstawą własności jako zasady prawnej, która określa materialne zależności między człowiekiem a elementami jego środowiska naturalnego i sztucznego, jest dbałość o uporządkowanie sfery działań w kierunku, który będzie przynosił korzyści poszczególnym jednostkom⁸.

Hayek zwraca uwagę na to, że: „W nowoczesnym społeczeństwie jednak niezbędnym warunkiem zabezpieczenia jednostki przed przymusem nie jest posiadanie przez nią własności, lecz istotne jest to, by materialne środki realizacji jej planów działania nie były pod wyłączną kontrolą jakiegoś innego czynnika. Jest jednym z osiągnięć współczesnego społeczeństwa, że z wolności może korzystać osoba niemająca praktycznie żadnej własności (poza dobytkiem osobistym, takim jak odzież – choć nawet i takie rzeczy można wypożyczyć), oraz że troskę o własność, która służy naszym potrzebom, możemy w dużej mierze pozostawić innym. Ważne jest jednak, żeby ta własność była dostatecznie rozproszona, tak żeby jednostka nie była uzależniona od konkretnych osób, zdana wyłącznie na zaopatrywanie się i zatrudnienie u nich. To, że własność innych

⁷ F. A. von Hayek, *Droga do zniewolenia*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2005, s. 120.

⁸ Idem, *Konstytucja wolności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 148.

ludzi może być wykorzystywana w osiągnięciu naszych celów, zawdzięczamy głównie egzekwowalności umów. Sieć uprawnień tworzonych przez umowy jest równie ważną częścią naszej własnej chronionej sfery, równie istotną podstawą naszych planów, jak wszelka nasza własność. Decydującym warunkiem wzajemnie korzystnej współpracy między ludźmi, opartej na dobrowolnym porozumieniu, a nie na przymusie, jest istnienie wielu ludzi zajmujących się zaspokajaniem potrzeb innych, tak, żeby nikt nie był uzależniony w podstawowych warunkach życia, czy możliwościach rozwoju w jakimś kierunku od konkretnych osób. Właśnie konkurencja, która umożliwia rozproszenie własności, pozbawia indywidualnych właścicieli określonych dóbr wszelkich możliwości wywierania przymusu”⁹.

Istnienie praw własności wymaga odpowiedniego uzasadnienia – według znakomitego ekonomisty – z tego względu, że wielu współcześnie istniejącym instytucjom własności daleko jest do doskonałości. Uznanie zasad prywatnej własności za oczywiste jest wysoce niezadowolające. Sama ich akceptacja nie oznacza, że przyjmują one ostateczną i najwłaściwszą formę (np. postać pozwalającą na możliwie najlepsze funkcjonowanie rynku). Prawa własności wymagają ciągłych zmian, zwłaszcza w kwestii ich treści. Okazuje się, że jest to niezbędne, szczególnie w kontekście istnienia wielu możliwości interpretacji praw własności¹⁰.

Noblista twierdzi, że nie ma możliwości precyzyjnego określenia procesu udoskonalania instytucji własności. Zaznacza, że niezbędna jest jej ewolucja, zwłaszcza w sferze kulturowej i moralnej. Własność u swych podstaw jest bowiem wytworem obyczajów. Podkreśla również znaczenie prawodawstwa, które na przestrzeni wieków rozwijało instytucję własności. Nie ma zatem podstaw, by określone formy, z jakimi mamy do czynienia współcześnie, można było uznać za ostateczne¹¹.

Hayeka należy uznać za krytyka własności państwowej i wielkiego zwolennika własności prywatnej¹². Jego zdaniem, koncentracja włas-

⁹ Ibidem, s. 148-149.

¹⁰ Idem, *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998, s. 124-134; idem, *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2004, s. 55-56.

¹¹ Idem, *Zgubna pycha rozumu...*, op. cit., s. 56.

¹² Hayek jako młody student jest zauroczony ideami gospodarki planowej. W końcowym etapie studiów, pod wpływem L. von Misesa, zaczyna dostrzegać błędy idei socjalistycz-

ności w rękach państwa jest wynaturzeniem mogącym skierować kapitalizm na drogę rozwoju systemu totalitarnego, m.in. socjalizmu, który powinien być zwalczany przez ustrój o charakterze liberalnym, w tym różne formy kapitalizmu. W swoich pracach, a zwłaszcza w *Drodze do zniewolenia*, Hayek przestrzega przed niebezpieczeństwami gospodarki planowej. Pisze o tym następującymi słowami: „Socjaliści zapominają, że przekazując całą własność środków produkcji państwu stawiają je w sytuacji, w której jego działalność musi ostatecznie określać wszelkie inne dochody. (...) Przekonanie, że władza nadana w tej postaci państwu została mu po prostu powierzona przez innych, którzy ją sprawowali, jest błędne. Jest to władza, którą stworzono od nowa, i której nikt w społeczeństwie opartym na konkurencji nie posiada. Dopóki własność podzielona jest między wielu właścicieli żaden z nich, działając niezależnie, nie ma wyłącznej władzy określania dochodów i pozycji poszczególnych ludzi; nikt nie jest związany z żadnym posiadaczem własności inaczej niż przez fakt, że proponuje on lepsze warunki niż inni”¹³.

Hayek (w rozmowie z G. Sormanem) podkreśla, że socjalizm jest nostalgią za społeczeństwem archaicznym, za plemienną solidarnością. Wyższość liberalnych systemów gospodarczych nad socjalizmem nie jest, jego zdaniem, kwestią wrażliwości, czy osobistego wyboru, jest ona stwierdzona obiektywnie, a potwierdzona rozwojem ludzkości. Tam, gdzie indywidualna inicjatywa jest wolna, gdzie istnieje nieskrępowana niczym własność prywatna, postęp cywilizacyjny (społeczny, gospodarczy, kulturowy, polityczny) jest bardziej widoczny w relacji do rezultatów uzyskiwanych w społeczeństwach opresyjnych (planowanych i scentralizowanych)¹⁴.

Kostro, wybitny znawca dorobku naukowego autora *Drogi do zniewolenia*, napisał: „Instytucja własności jako zasada prawna, która określa i reguluje materialne zależności między człowiekiem a zespołem elementów jego naturalnego i sztucznego otoczenia, stanowi, w przekonaniu

nym i staje się „radykalnym antysocjalistą”, który przez całe życie przestrzega przed wszelkimi formami gospodarki centralnie kierowanej. B. Köhler, *Fryderyk August von Hayek 1899-1992. Postrach socjalistów*, [w:] *12 ikon ekonomii*, R. Lüchinger (red.), Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2007, s. 109-110.

¹³ F. A. von Hayek, *Droga do zniewolenia*, op. cit., s. 119-120.

¹⁴ Idem, *Liberalowie muszą być liderami*, [w:] G. Sorman, *Prawdziwi myśliciele naszych czasów*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1993, s. 249-258.

niu Hayeka, fundament wolności i spontanicznego porządku w społeczeństwie. Wszelka własność prywatna powinna być uznana za nienaruszalną, zaś zasada jej poszanowania za prawo możliwie najszerszej chronione przez państwo¹⁵.

W opinii Noblisty państwo, poza tradycyjnymi funkcjami, które musi realizować, powinno stać na straży własności prywatnej. Zadania państwa winny koncentrować się na egzekwowaniu prawa oraz kształtowaniu jego treści (prawem są ewolucyjnie formowane reguły sprawiedliwego zachowania, a nie każde wyrażenie woli ciała ustawodawczego) w taki sposób, by mechanizm rynkowy mógł funkcjonować prawidłowo (skutecznie)¹⁶. Własność prywatna odpowiednio wkomponowana w mechanizm rynkowy, zdaniem Hayeka, pozwala jednostce na podejmowanie racjonalnych decyzji, umożliwiających realizację własnych interesów, a co za tym idzie również interesów ogólnospołecznych. Tylko wolny rynek motywuje ludzi do działań pożądaných społecznie, bez nacisku ze strony władzy. Jest to, jak uważa Kostro, przejawem uznawanej przez znakomitego austriackiego ekonomistę konkurencji rynkowej, będącej narzędziem efektywnej wymiany oraz czynnikiem tworzącym i utrzymującym porządek społeczny¹⁷.

Hayek jedną z głównych kategorii analiz gospodarczych czyni także wolność, którą uznaje za czynnik napędowy rozwoju społeczno-gospodarczego. Z napisanej przez niego *Konstytucji wolności* wynika, że jest apologetą wolności indywidualnej oraz wolności ekonomicznej, zwłaszcza w obliczu wzrostu znaczenia idei socjalistycznych. W sferze wolności istotnym zagadnieniem u Noblisty staje się indywidualizm, pojmowany jako szacunek dla jednostki i jej upodobań. Społeczeństwo utożsamia natomiast ze zbiorem nieograniczonej liczby istnień ludzkich, które realizując własne cele pomnażają dobrobyt ogólnospołeczny¹⁸.

Nieodłącznym atrybutem wolności w myśli Hayeka jest odpowiedzialność za dokonywane czyny, zarówno w sferze wyborów, jak i konsekwencji ich realizacji. „Odpowiedzialność, aby była realna, musi być

¹⁵ K. Kostro, *Hayek kontra socjalizm. Debata socjalistyczna a rozwój teorii społeczno-ekonomicznych Friedricha Augusta von Hayeka*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2001, s. 145.

¹⁶ J. Godłów-Legiędź J., *Doktryna społeczno-ekonomiczna...*, op. cit., s. 83.

¹⁷ K. Kostro, *Koncepcja sprawiedliwości F. A. von Hayeka*, [w:] *Efektywność a sprawiedliwość*, J. Wilkin (red.), Wydawnictwo Key Text, Warszawa 1997, s. 80-81.

¹⁸ F. A. von Hayek, *Konstytucja wolności*, op. cit.

odpowiedzialnością indywidualną. W wolnym społeczeństwie nie może istnieć żadna zbiorowa odpowiedzialność członków grupy jako takiej, o ile nie wzięli oni indywidualnie i każdy z osobna przez uzgodnione działanie takiej odpowiedzialności na siebie. Wspólna lub rozłożona odpowiedzialność może stwarzać konieczność porozumienia się jednostki z innymi, tym samym ograniczając możliwości każdej z osób. Jeśli za te same sprawy odpowiada wielu ludzi bez jednoczesnego nałożenia obowiązku wspólnego i uzgodnionego działania, w rezultacie zazwyczaj nikt nie przyjmuje rzeczywistej odpowiedzialności. Tak jak własność wszystkich jest własnością niczyją, tak odpowiedzialność wszystkich nie jest niczyją odpowiedzialnością¹⁹.

Poza wolnością i odpowiedzialnością istotną cnotą, mającą wpływ na instytucję własności, w mniemaniu Hayeka, jest także sprawiedliwość, traktowana jako kategoria wytyczająca człowiekowi zasady postępowania, które powinny być zgodne z powszechnie obowiązującymi w społeczeństwie normami. Ujęte w taki sposób zasady sprawiedliwości są niezbędne dla funkcjonowania spontanicznego porządku społecznego. Eliminują bowiem działania niedopuszczalne i stoją na straży wolności i własności. Należy dodać, że kwestia sprawiedliwości łączy się u tego wybitnego Austriaka z problematyką efektywności. Jego zdaniem, za najbardziej efektywne należy uznać systemy opierające się na mechanizmie rynkowym, którego podstawą jest dominacja własności prywatnej²⁰. Warto w tym miejscu przyjrzeć się bliżej koncepcji sprawiedliwości w ujęciu Noblisty.

Hayeka niewątpliwie należy uznać za rzecznika klasycznego liberalizmu w XX wieku. Jego dyskusji na temat koncepcji sprawiedliwości nie można oddzielić od pojmowania przez niego wolności. W pierwszej części znakomitego dzieła *Konstytucja wolności* przedmiotem zainteresowania autora jest sytuacja ludzi, „w której przymus jednych wobec innych jest ograniczony tak dalece, jak jest to możliwe w społeczeństwie”. Hayek nazywa taki stan stanem swobody (*liberty*) lub wolności (*freedom*). Wy-

¹⁹ Ibidem, s. 93.

²⁰ Szerzej na ten temat zobacz w: K. Kostro, *Koncepcja sprawiedliwości...*, op. cit., s. 73-99.

jaśnia jednocześnie, że jeśli człowiek nie podlega przymusowi ze strony arbitralnej woli innych jednostek – posiada indywidualną wolność²¹.

Wolność ujmuje jako: a) wolność polityczną, b) wolność „wewnętrzną”, inaczej „metafizyczną” (subiektywną) – człowiek jako „niewolnik własnych namiętności”, c) wolność jako „możliwość robienia, co chcę”, wolność jako panowanie, d) wolność jako bogactwo²². Zwraca przy tym uwagę na możliwość istnienia wielu sposobów korzystania z wolności, podkreślając, że wolność jest jedna, a swobody (*liberties*) pojawiają się wtedy, gdy brakuje wolności²³. Jednocześnie kładzie nacisk na zależność definicji wolności od znaczenia pojęcia przymusu. Przymus oznacza „kontrolę nad środowiskiem, czy sytuacją jakiejś osoby przez innego człowieka, (...) dla uniknięcia większego zła jest ona zmuszona służyć jego celom, nie zaś działać zgodnie z własnym konsekwentnym planem”²⁴. Wolne społeczeństwo zgadza się na przymus ze strony państwa, ale zredukowany do minimum.

Zdaniem Hayeka, człowiek nie buduje celowo swojej cywilizacji, jednak rozwój ludzkiego umysłu jest częścią rozwoju cywilizacji. Mówiąc o „twórczych siłach rozwoju cywilizacji”, Noblista twierdzi, że wolność jednostki opiera się głównie na uznaniu nieuchronnej niewiedzy co do bardzo wielu czynników, od których zależy realizacja naszych celów i nasze dobro. Wolność osoby wyklucza możliwość ścisłego przewidywania²⁵. Człowiek uczy się na zawiedzionych oczekiwaniach. „Ważniejsze jest nie to, żeby wszyscy mogli robić to samo, ale to żeby każdy mógł podejmować dowolne próby. Ważne jest nie to, jaką wolnością ja osobiście chciałbym się cieszyć, ale to, jaka wolność jest komuś potrzebna, żeby mógł robić rzeczy pożyteczne dla społeczeństwa, tę wolność możemy zapewnić owej nieznannej osobie tylko dając ją wszystkim”²⁶.

Sprawiedliwość, jak uważa Hayek, „jest cechą ludzkiego działania, tylko ludzkie działanie można opisywać jako sprawiedliwe, bądź niesprawiedliwe. Natura nie może być ani sprawiedliwa, ani niesprawie-

²¹ F. A. von Hayek, *Konstytucja wolności*, op. cit., s. 25.

²² Ibidem, s. 25-34.

²³ Ibidem, 32.

²⁴ Ibidem, s. 34.

²⁵ Ibidem, s. 37-42.

²⁶ Ibidem, s. 45.

dlia”²⁷. „Sprawiedliwość, podobnie jak przymus i wolność, jest pojęciem, które dla jasności należałoby ograniczać do opisu świadomego, wzajemnego postępowania wobec siebie ludzi”²⁸. Wybitny Austriak wyraźnie wskazuje, że rząd ma ważną rolę do odegrania w kwestii określania realiów życia ludzi. Warunki te powinny być identyczne dla wszystkich jednostek, jednak ich „równość (...) musi prowadzić do nierównych rezultatów”²⁹.

W dziełach Hayeka należy odnotować postawę wobec „sprawiedliwości społecznej”. Autorzy prezentowanego opracowania formułują pytanie: czy sprawiedliwość społeczna występuje w opozycji do wolności? Noblista definiuje wolność jako brak przymusu ze strony innych jednostek. Ujmuje tę koncepcję jako koncepcję negatywną, co nie oznacza nieograniczonej wolności, ale wolność wyznaczoną w granicach prawa³⁰. Czy autor *Konstytucji wolności* jest wrogiem społecznej sprawiedliwości? Wielu autorów uważa, że tak – jednak sama koncepcja sprawiedliwości odgrywała główną rolę w jego filozofii myślenia. Hayek odrzuca pojęcie społecznej sprawiedliwości, utożsamiając ją niejako ze sprawiedliwością dystrybucyjną, która nie daje możliwości wyboru. W opracowaniu autorzy na marginesie pozostawiają dyskusję o istocie i znaczeniu sprawiedliwości dystrybucyjnej, czyli tej, którą realizuje rząd w duchu koncepcji państwa dobrobytu. Znakomity ekonomista nie zgadza się z argumentem na rzecz żądania bardziej wyrównanej dystrybucji, którym jest przekonanie, że przynależność do pewnej wspólnoty czy narodu uprawnia jednostkę do określonego materialnego standardu, wyznaczonego przez poziom zamożności grupy, do której należy³¹. Przetrwanie demokracji zależy, jego zdaniem, od uznania, że nie jest ona źródłem sprawiedliwości, a także od zaakceptowania pojęcia sprawiedliwości. Hayek dostrzega również niebezpieczeństwo sytuacji, w której myli się

²⁷ Idem, *Law, Legislation and Liberty. The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago 1976, s. 31.

²⁸ Idem, *Konstytucja wolności*, op. cit., s. 108.

²⁹ Ibidem, s. 109.

³⁰ H. C. Su, *Is social justice for or against liberty? The philosophical foundations of Mill and Hayek's theory of liberty*, „Review of Austrian Economics” 2009, Vol. 22, No. 4, p. 387-414.

³¹ F. A. von Hayek, *Konstytucja wolności*, op. cit., s. 108.

środki zapewnienia sprawiedliwości z samą sprawiedliwością³². Sprawiedliwość dystrybucyjna jest dla niego ograniczeniem wolności³³. Argumenty przeciwko sprawiedliwości dystrybucyjnej według Noblisty to: bezsensowność pojęcia, atawizm, niewykonalność, niezgodność z rynkiem³⁴.

Najbardziej znane na gruncie polskiej literatury fachowej interpretacje koncepcji F. A. von Hayeka należą do K. Kostry³⁵ oraz J. Godłów-Legiędź³⁶. Nie są to oczywiście wszyscy badacze, których w polskiej nauce jest wielu. Warto poświęcić uwagę zwłaszcza interpretacji K. Kostry przedstawionej w książce *Hayek kontra socjalizm...*. Wskazuje on na dwa aspekty sprawiedliwości: statyczny (określona struktura, równość, np. równość wobec prawa, równość szans lub równość materialna) i dynamiczny (sprawiedliwość rozumiana jako działanie – konkretne zachowania ludzi i działanie nie tylko zgodnie z obowiązującym prawem, ale sprawiedliwe postępowanie, nienaruszające zasad etycznych i norm moralnych, obowiązujących w danym społeczeństwie), i przypisuje to podejście Hayekowi³⁷. Stąd powszechny w ekonomii i filozofii podział na sprawiedliwość dystrybucyjną i komutatywną (rynkową). Jak zauważa K. Kostro, nie negując konieczności walki z ubóstwem, Noblista przeciwstawia się sprawiedliwości, która przyznaje legitymizację rządowi w zakresie „decydowania o «sprawiedliwej» pozycji każdego i przydziela każdemu to, na co, zdaniem państwa zasługuje”³⁸. Oznacza to, że „skutkiem równego traktowania ludzi, którzy jednak różnią się od siebie istotnie, może być faktyczna nierówność ich sytuacji. (...) Jedynym sposobem zrównania ludzi jest równość wobec prawa, a nie równość potrzeb”³⁹. Zatem sprawiedliwość według Hayeka to propozycja, by kluczową siłą w zapewnianiu sprawiedliwości był bezosobowy mechanizm gospodarki wolnorynkowej, a zamiast egalitaryzmu słynny ekonomista proponuje elitaryzm. Po latach doświad-

³² Ibidem, s. 125.

³³ Ibidem, s. 109.

³⁴ A. J. Tebble, *Hayek and social justice: a critique*, „Critical Review of International Social and Political Philosophy” 2009, Vol. 12, No. 4, s. 581-604.

³⁵ K. Kostro, *Hayek kontra...*, op. cit.

³⁶ J. Godłów-Legiędź, *Krytyka idei sprawiedliwości społecznej w doktrynie Friedricha von Hayeka*, „Ekonomista” 1990, nr 2/3, s. 453-474.

³⁷ K. Kostro, *Hayek kontra...*, op. cit., s. 181.

³⁸ Ibidem, s. 189.

³⁹ Ibidem.

czeń z socjalizmem trudno dziwić się autorowi *Konstytucji wolności*, że przybrał postawę obrońcy wolnego rynku „w czasach zarazy”. Oczywiście współczesne interpretacje pozostawiają pole do dyskusji naukowej, czy można dokonać wyboru między sprawiedliwością i efektywnością.

4. Podsumowanie

Autorzy opracowania poświęcili swoją uwagę wybitnej postaci austriackiej szkoły ekonomii, F. A. von Hayekowi, z zamiarem popularyzacji jego wybitnych osiągnięć naukowych w zakresie własności, wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości – wartości, z których korzysta niemal każdy obywatel Europy. W dorobku Hayeka pojawia się wiele niekwestionowanych obecnie argumentów na rzecz istnienia prywatnej własności środków produkcji. Jednak w czasach, gdy te idee kiełkowały, wielu ekonomistów fascynowało się ideami socjalistycznymi, w których niewiele miejsca poświęcano własności prywatnej. Tym bardziej należy docenić wytrwałość Austriaków w krzewieniu liberalizmu gospodarczego, zwłaszcza w kwestiach roli własności prywatnej w gospodarce i jej nieodłącznych atrybutach – wolności, odpowiedzialności i sprawiedliwości.

Friedrich August von Hayek wywarł olbrzymi wpływ na rozwój doktryny liberalizmu w gospodarce. Będąc wnikliwym obserwatorem zjawisk zachodzących w gospodarce, stał się wzorem analityka dla wielu pokoleń ekonomistów, którzy w większości podzielają hayekowską interpretację własności, wolności i odpowiedzialności. Nie ma jednak zgody co do słuszności proponowanych koncepcji sprawiedliwości, chociaż w obszernych komentarzach w literaturze polskiej i światowej wyłania się obraz fundamentalnej dominacji dwóch przeciwstawnych podejść w obszarze ekonomii i filozofii – sprawiedliwości komutatywnej i sprawiedliwości dystrybutywnej. Ekonomiście głoszącemu poglądy liberalne dynamiczna koncepcja sprawiedliwości F. A. von Hayeka wydaje się atrakcyjna. W ujęciu tym odnoszącym się do ludzkiego działania za sprawiedliwe uznaje się to, co ustanowił rynek w wyniku działania bezosobowego mechanizmu alokacji.

Autorzy opracowania wyrażają nadzieję, że prezentowane idee znajdą zwolenników wśród współczesnych ekonomistów, kiedy ekonomia znaj-

duje się w „potrzebie” pogłębiania analiz dotyczących funkcjonowania współczesnej gospodarki.

Bibliografia

1. *12 ikon ekonomii*, R. Lüchinger (red.), Wydawnictwo Studio Emka, Warszawa 2007.
2. Encyklopedia PWN [strona internetowa], encyklopedia.pwn.pl [dostęp: 15.05.2013].
3. Godłów-Legiędź J., *Doktryna społeczno-ekonomiczna Friedricha von Hayeka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
4. Godłów-Legiędź J., *Krytyka idei sprawiedliwości społecznej w doktrynie Friedricha von Hayeka*, „*Ekonomista*” 1990, nr 2/3.
5. Gutkowski S., *Po co nam wolność?* „*Gazeta Wyborcza*” 8-9.06.2013.
6. Hayek F. A. von, *Droga do zniewolenia*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2005.
7. Hayek F. A. von, *Indywidualizm i porządek ekonomiczny*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1998.
8. Hayek F. A. von, *Konstytucja wolności*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
9. Hayek F. A. von, *Law, Legislation and Liberty. The Mirage of Social Justice*, University of Chicago Press, Chicago 1976.
10. Hayek F. A. von, *Liberałowie muszą być liderami*, [w:] G. Sorman, *Prawdziwi myśliciele naszych czasów*, Spółdzielnia Wydawnicza „Czytelnik”, Warszawa 1993.
11. Hayek F. A. von, *Zgubna pycha rozumu. O błędach socjalizmu*, Wydawnictwo Arcana, Kraków 2004
12. *Hayek on Hayek: An Autobiographical Dialogue*, S. Kresge, L. Wenar (ed.), Liberty Fund, Indianapolis 2008.
13. Kargol-Wasiluk A., *Koncepcja sprawiedliwości według Friedricha von Hayeka i Johna Rawlsa*, „*Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach*” 2012.
14. Kargol-Wasiluk A., Zalesko M., *The Problem of Property In the Austrian School of Economics*, „*Studia Historiae Oeconomicae*” 2010/2011, Vol. 28/29.
15. Kostro K., *Hayek kontra socjalizm. Debata socjalistyczna a rozwój teorii społeczno-ekonomicznych Friedricha Augusta von Hayeka*, Wydawnictwo DIG, Warszawa 2001.

16. Kostro K., *Koncepcja sprawiedliwości F. A. von Hayeka*, [w:] *Efektywność a sprawiedliwość*, J. Wilkin (red.), Wydawnictwo Key Text, Warszawa 1997.
17. Soto J. H. de, *Sprawiedliwość a efektywność*, Wydawnictwo Fijorr Publishing, Warszawa 2010.
18. Su H. C., *Is social justice for or against liberty? The philosophical foundations of Mill and Hayek's theory of liberty*, „Review of Austrian Economics” 2009, Vol. 22, No. 22.
19. Tebble A. J., *Hayek and social justice: a critique*, „Critical Review of International Social and Political Philosophy” 2009, Vol. 12, No. 4.